

Erronkariko uskararen azken hatsak ... eino're!!

Beizaman sortu
eta Lur Sanduan hil
Juan Bta. Otaegi apeza
lehen urratsak ematen
lagundu zenidanari
oroigarri maitez.

Duela zortziren bat urte, geundelarik adiskide pare bat eta hirurok Euskal Herria inguratzen, gure oporraldietako zenbait egun harturik, Uztarrötzeria iritsi ginen. Egia bada ere aurrexeagoko urtetan «Irur errege maia»ra igan asmoz edo, inguru haietara joana nintzela, azken aldi honetan kezka berezi bat nuen barnean, irakurri berria bainengoen «Auñamendi»k plazaratu «Recuerdo de Erronkari, Salazar y Nabascués» izeneko liburuxkan, besteaz beste den Erronkariko uskararen hiztegiño bat, eta jakin, oraindik ere hiri horretan uskaldunik bazela, omen.

Latxa ostatuan egin nuen harako galdera, bai eta bertakoek izen pare bat edo, eman ere.

Alvara Garde andrea arkitu nuen Royer-en tabernatik hurbileko bere etxeian, baina ez zegoen gogoak hizketarako; handik gora joanez, eliza ondoko iturri baten aldamenean, erronkariar jazkeran, gizon bat eserita ikusi nuen eta harekin hitzegitera iritsi nintzen, erdia baino gehiago ulertzen ez niola. Galdetzean izena nolakoa zuen, harek, eskuan zuen makila ene bururantz maiteki hurbilduz, erantzun: «Nolasco, con el palo te casco»: Nolasco Gorria zen.

Ez bata ez bestea, gaur egun ez dira gure munduko: andrea Uztarroten hil zen eta gizona Iruñea ondoko Burladan, bere familiarekin herri haundi horretara bizitzera etorria baitzen.

Harrez geroko beste ikustalditxoren batzutan, ezagutu ahal izan nituen beste xahar batzuk: Antonia Anaut, Izaban, «Katalin Garde» etxekoa (1953-garren urtean gipuzkoar talde batek, herri horrexetan, bertako euskarari buruzko iker lan batean aipatua), eta Fidela Bernat eta Doroteo de Miguel bere lehengusu, «Xarde» etxekoa hau, Uztarroten.

Herri honetan ezagutua izan dut Balbina Ederra, «Bortiri» etxekoa, bai eta zenbait adiskiderekin hiruzpalau aldiz bisitatua; harritzen zen hau, pixkanaka hartzen ari ginan bere uskararen kutsuaz. Ricarda Pérez famatua,

KOLDO ARTOLA

ordea, aldi bakarrean ikusi nuen, bere etxeko balkoian zegoela eta ez nuen harekin hitzik ere egiteko biderik. Bi hauk hil dira azken urte hauetan, Izabako Sotera Ederrari gertatu zaion bezala; hau ere euskara oso ederki zekiena.

Bada, egun bizi direnen artean, kantu bat edo beste, esaldiren batzuk edota hitz pillaren bat dakienik.

Badu urte pare bat edo, Urzainkin, bertako azken euskalduna hil zela: Maria Ezker zeritzan eta laroiei ta hamar eta gehiago urtetara iritsia, iritsi ere.

Hegoalderagoko hirietan ezin aurki daiteke, zahar batzuren buruetan gelditu diren gauza aprobetxagarri bakar batzuk baizik: Bidankoze eta Garde lekuko; eta ez naiz esatera ausartzen besterik ez denik.

Zer esanik ez da, bisitalditxo horietan behin biztutako zaletasuna haunditzen joan zela eta halatan eta harrez gero, biltzen eta irakurtzen joan nintzen hizkelgo bitxi horretan argitaratu liburuxka eta lanak, gerora, zahar jende horrekin hitzegiterakoan ezin obe lagundi didatenak: José Estornés Lasaren «Erronkariko Uskara» deitu gramatika moduko liburu txikia izan zen irakurriean lehena. Jaun hau ere izan nuen lagun lehen aipatu zahar horietarik batzuk ezagutzen, lehenago esan ez dudan arren.

Magnetofoi bat ukana dut ondoan ene harako joanetan: lau aldiz egon naiz Antonia Anaut andrearekin; bi Doroteo de Miguelekin eta bat honen emazte den Josefa Karrika atseginatekin, zenbait kantu zati eta haur kontaketa beraganik jaso dudalarik.

Hasiera batean, egia esan, publikatzeko asmorik gabe eta hau zitekeenaz burutik pasa gabe ere, jasotzeagatik, interesgarri izateagatik edota galtzen ez uzteagatik izanen zen, zihurki, nere biltze nahi hori; baina, gaurko eguna arte mintza adar horretan idatzi denaren neurria hain urri eta eskas dela ikusirik, batetik, eta azken hatsetan dela, bestetik, pentsatu nuen eta bai erabaki ere zerbait idaztea.

Eguberriean zorionak igoり izan dizkiet eskutitzez, bai eta haien erantzun, eta uskaraz erantzun hain zuzen, ikusiko denez.

Lekukotasun bezala hor gelditzen dira, bada, 1975 urte honetan uskaraz idatzi krisma pare bat eta aurreko urteetako beste krisma ta gutun batzuk, Erronkariko hizkuntzaren hil ezkilak aspaldi haundian errepikatzen ari zaigun hainbesterentzat.

Hasierako lan honetan azaltzen dena, Antonia Anaut andreari zor zaio, beraganik jaso baita. Andre hau oso mintzo garbikoa da eta horregatik, ha-

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

rekin jaso ahal ukana dudana, saiatu naiz honera ekartzen ahalik argiena. Ohar batzuk, alabaina, behar dira egin:

—Hitz batean, barruko hizkiren bat entzuten den ala ez oso garbi ez denean edota pittin bat entzuten dela iruditu zaidanean, honelako () gakoz mugaturik jarri dut; adibidez, *batere* eta *batre-ren* artean egon daitekeen eta doi-doi baizik entzuten ez den -e- hori, era honetan jarri da: *bat(e)re*.

—Hitz bat bere osotasunean entzuten ez denean, baina «horrela behar duela izan» iruditu zaidanean, honelako [] gako batez osatu da: adibidez, *banak* behar duela izan iruditu bazait, baina *bana* baizik entzuten ez bada, *bana[k]* idatzi da.

—Hizkelgi honetan hain nabarmen den azentua behar bezala adierazteko, goian aipatu 1953gn. urtean egin zen lanean oinarritu naiz. Lan hori berori eta beste batzuk ere, bide batez, ematen ahal ditut bibliografia gisa, gai honetaz kezkatu direnen lanak direnez gero, bai eta nik neure aldetik zerbait egin ahal izateko behar beharrezkoak ukana ditudanez gero:

1931ko *Euskera*, II-III-IV zenb.—R. M. de Azkue: *Particularidades del dialecto roncalés*.

1953ko *Boletín R.S.V.A.P.*, Cuad.^o 4.º.—J. J. Beloqui, J. Elosegui, P. Sansinenea de Elosegui y L. Michelena: *Contribución al conocimiento del dialecto roncalés*.

1959ko *Boletín R.S.V.A.P.*, Cuad.^o 3.º.—Aita K. Izagirre, O.F.M.: *Erronkariko Euskal-Ondakin batzuk*.

1961ko *Boletín R.S.V.A.P.*, Cuad.^o 4.º.—Aita K. Izagirre, O. F. M.: *Erronkariko Euskal-Ondakin batzuk (II)*.

Hainbestetan aipatu 1953gn. urteko lan horretan eta beraren 501/502 orrialdeetan azentuari buruz irakur daitekeen zerbait hemen azaltzea egoki iruditu zait: «El roncalés presenta un claro acento de intensidad que nos pareció tan marcado como el castellano. Si hay un acento fijo de palabra (o más exactamente de grupos de palabras) o si éste varía con el acento general de la frase, es cuestión en que de momento preferimos no entrar. Nuestro material, de todos modos, acaso no sea suficiente para decidirla definitivamente». Hori horrela, zera esan daiteke hitzetaz eta hitz taldeetaz: *kántatu*, *kántatan* eta *xúntatu*, *xúntatan*, adibidez, zein bere bakardadean, azaldu bezalako azentu indarrez entzuten da; baina, beste hitzen bati eransten bazaizkio, aditz laguntzaile bati, esaterako, bi hitz elkartuok bakarra bezala entzuten dira: *kantatu-niezun* eta *xuntatan-gindenian*. Dagoeneko gertatu dena hau da: *kantatu-niezun* hitz «berri» honek bi azentu ditu: nagusia edo lehen mailako bat, indartsuena dena, *niézun* hitzean eta bigarren mailako beste

KOLDO ARTOLA

bat, *kàntatu* delakoan, nahiz lehen, azken hitz honek, berez, lehen mailako azentua ukana. Beraz, idazterakoan horrela jarri dira: *kàntatu niézun eta xùntatan gindénian*; baina ez dirudi, hala ere, beti horrela gertatzen denik, matematikako erregela huts bat bailitzan eta beste batzutan, *xúntatan gindénian* entzuten da ere.

Erran hitza, adibidez, noiz eta zeinekin dihoanaren arabera, honela ikusten da:

«érran nezala eta érran nezála...»
«bái; nik, kebén... erráitan dégun gísa...»
«bái; kében erràitan déguna gísa...»

Zenbait aldiz, silaba bakarreko hitzetan jarri da azentu hori, zioa hau dela: *zer bar dei egin*, alegia, *zér-bar dei-égin* bezala entzuten da; baina, hitzok bereiztean, *zér bar dei égin* idatzi beharrean arkitu naiz. Era honetan, silaba bakarreko hitz asko azaltzen zaigu aurrekoari nahiz atzeko hitzari erantsia, bi, hiru edo silaba gehiagoko hitz «berri» bat egiten duela. Halakoetan, *xár binaz, nai il, kán egon* eta gisa honetako asko jarri behar izan dut azaldu bezala, *xár-binaz, nai-il, kán-egon* eta abar, entzuten delako. Zalantzatan egon naiz, egon ere, direlako horik azkenik idatzi ditudan eran jartzeko; hau da, marra ttipi baten bitartez bi hitzok batzeko, baina ez naiz horretara ausartu, ongi dagoen ala ez, ez dakidalako, batetik, bai eta irakurtzerako zaildu besterik egingo ez nukeelakoan, bestetik.

Bokal luze zenbaiten kasua, bestelakoa da: horrelakoetan, honako zantzu batez (—) adierazi da luzatasun hori: «gōxo»; kontutan hartzeko delarik, lan honetako bokal luze bakan hauek, lehen mailako azentu indarra daramatela, nahiz —inprimategiko lana ez zaitzeko— azaldu ez diren.

Beste zenbait gauzataz ere zerbait esaten da azken aldeko oharretan. Ez dut, bestalde, dei gehiegirik egin nahi izan orrialde bakoitzean, irakurgaiaren zaitasuna ez haunditze arren.

IZABA

*ANTONIA ANAUT, EZKERen alargunarekin «Katalin Garde» etxearen
1971ko Abuztuaren 12an.*

Gerokoan izan dut ere berarekin egoteko modua: 1973ko udazkenean eta 1975 urteko bi alditan, aurrerago ikusiko denez.

Andre honek, gor dagoenez, batzutan nolako asmotan nindoan jakin eta berak, berez hitzegiten hasi eta asmatu du zer konta; beste batzutan,

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

ordea, idatzirik erakutsi behar izan diot galdera xorta bat, bera erantzuten saia ledin, agertzen duela beti hizketarako gogo ona eta barre egiten duela eten gabe ia denbora guztian.

Eskerrak eman nahi dizkiet, azkenik eta luza gabe, etxekoei, harenganatzean egin didaten ezin obeko harrera eta laguntzagatik.

Antoniak: ... géroztik ez. Ígar den úrtian, égon zuntién ere kében ... neskatila bana[k]; eta ... erráitan guniézun ze(n)mait éle ... bayà ... éz entelegátan gúziak ... (barre egiten du) ... San Sebastiáneko.

Argazki bat berari erakutsi¹ eta bertan daudenak ikusirik:

Iror uskaldun ... baya kúexóne biak, biak méste mundiara ... Jésus! ni áino're kében, tzákin noiz ártio, Jangéikoa[k] nai dien ártio, bai ... ya, ya.

Irurak xúntatan gindénian, ánitzx elerràitan gindézun ... uskáraz; gúzia, gúzia uskára giáuren ártian ... eta nik erè ... izan z(i)rénian pues e ... ánitzx falta egóitan ... ñoreki're ézin da éle èrran, ñoreki, kében ez káuzu bátre, bát(e)re, uskaldunik; zomait éle, bai, bayà ... kóri eztu ... áski, ézin konbersaziónia ... ségi.

Ta ... zük nóntik dakizu ... gú gindela kuek?

Ba ... biár dzu bái ... békterik ere déitzeik ...

Beste inork euskaraz ez dakiela, esaten jarraitzen du:

... uskáraz bátek ere, bátek ere.

Zahar dela esaten du gero:

... xar, xar!! zónbat urte ... zómat úrte ... le parece que puedo tener?

—Laurogei ta laur

;Ab, ya sabría! ... (barre egiten du), ya sabria ... dejardu gáitan dena ber (t)sólo ...².

Como con ése de Sn. Sn. el año p... ta gízoná, páseo(a)n, []kó bortán, bortán ... eta ... gáltatu zitázun ... orrék, dakiá uskará? bái; nik, kebén ... erráitan dégun gísa ... xo(r)iéki éz. Bér gaiza zela, eta nik'e ézetz, no era igual, eninéla igual erráitan gaizák.

¹ Hain sarri aipatu 1953ko lanean, osagarritzat den argazkia. Bertan, hiru andre zahar azaltzen dira: Eugenia Baraze, Simona eta Pastora Anaut. Azken bi hauk aizpa eta gure oraingo Antonia andrearentzat lehengusu zirenak.

² Horrela entzuten dela iruditu zait, zer den ez dakidala.

KOLDO ARTOLA

Eta ... érran nezála e ... uskáraz; nik zér bar dior érran? nik zer bar dior érran? érran nezala eta érran nezála ... eta abér bana-kiénetz ... Nabidádeko billanzíkoak. Eta èrran niózun ... bát bana-kiéla; ia niéla ikasi kében. Nik ez; nik eztúr entzún ... kében uska-ráz, ez ... kántarik, et'ez ... koláko elizáko gáizarik bát(r)ere; ene tenprán yá ez, bátre. Ta abér! kánta zak, kánta, kánta beza ... kàntatu niézun ... baziézun irurogéi urté, ikasi niéla nik, ikasi niéla nik ... baya kémen ez; ár³ nola ikasi nien. Frántz[ian]; eta, Frántzian ere egon nindenez? Báietz, Frántzian ègon nindézun, gázte ... gindé-nian, xoáitan gindézun, espartiñára, trabàjatrá négun. Bai, espartiña ... eta óro ... gáiza bana. Kàntatu niózun billanzíko ... Anitxék báda-kéi, baya ... eztéi erran órren gisa; orrek, kàntatu dú, gúk kàntatan déguna gisa, orobát, orobát, orobát; óri ègon dá koriétan. Bai, ègon nuzu baya éz gáiza koriétan; San Sebastiánen ... ékustan, ékustan, ná más ... diéla bí urte, egón nindezun. Èrran niózun: ni ègon náz San Sebastiánen ... eta Igélduan ere bái, eta itsásuan ere bái (barre eginez berriz ere) ... igiríkan ... decir por decir ... y así nos reímos un rato.

Haizkora batez esku batean min hartu duela adieraziz:

Égur bat, egúr bateki, gó(i)xan ... eh! séntoten dela kóla, déus ere ... déus ere, nik ez izártan déus ere, sénto deila kó[la] ... bétik lanian!

Galdegiten zaio mantilla ronkalesa eramaten ote den.

Bái, kórieck gisa, kuék géienak gisa, bái; ta ní ere ... cómo llaman? potréta? ... potrétek?

Erakusten zaizkio berak eskatutako argazkiak. Era berean, agertzen du berak gisa horretan eginikako bat, oso ederra. «Juan Martín, Eibarko batek erkin zitazun potreta kaur» edo antzeko zerbait esan du. Badakigu jakin, Juan San Martín euskaltzainaz ari dela. Ondoren, lehen aipatu kantuaz oroitzen da:

[Goatzen aingurie]ki⁴
arkanxelieki
gaur kantatzera (bis)

³ Agian, “aber” (?).

⁴ Gakoen artekoa ez nuen, arrapatu, baina bestek lehendik bildurik egoteagatik, osa ahal izan dut lerroa. Lan honen azken aldean, bestalde, eta andre honek idatzi krisma batean, goachen ainguriequi irakur daiteke.

Foto 1.—Antonia Anaut, 1975ko Udaberrian,
87 urtetan, "Katalin Garde" bere etxe
ondoan, Izaban

Foto 2.—Izabako elizatik ateratzean 1975ko
Irailean

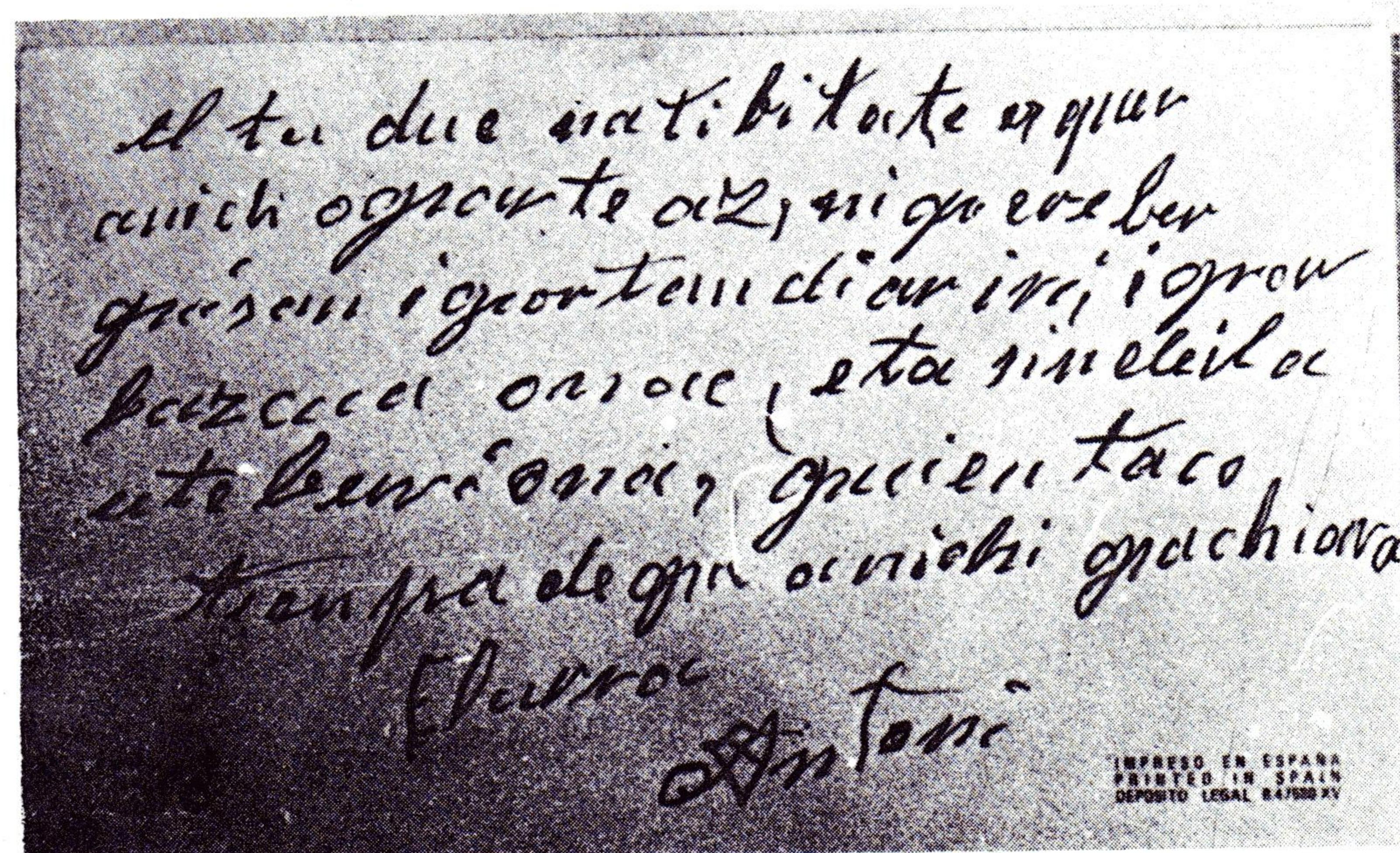

Foto 3.—1973-74eko Eguberritan idatzi eta bidalia

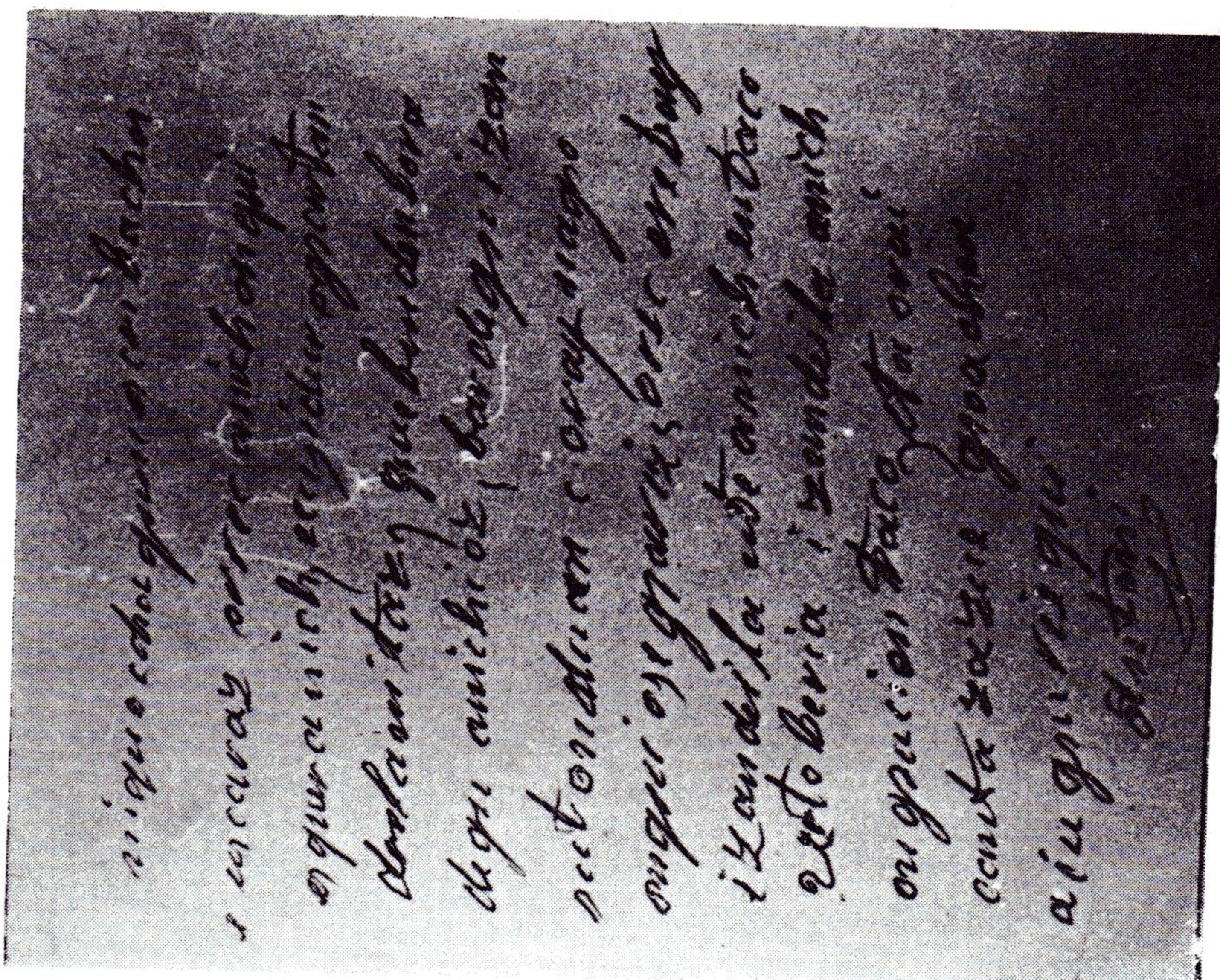
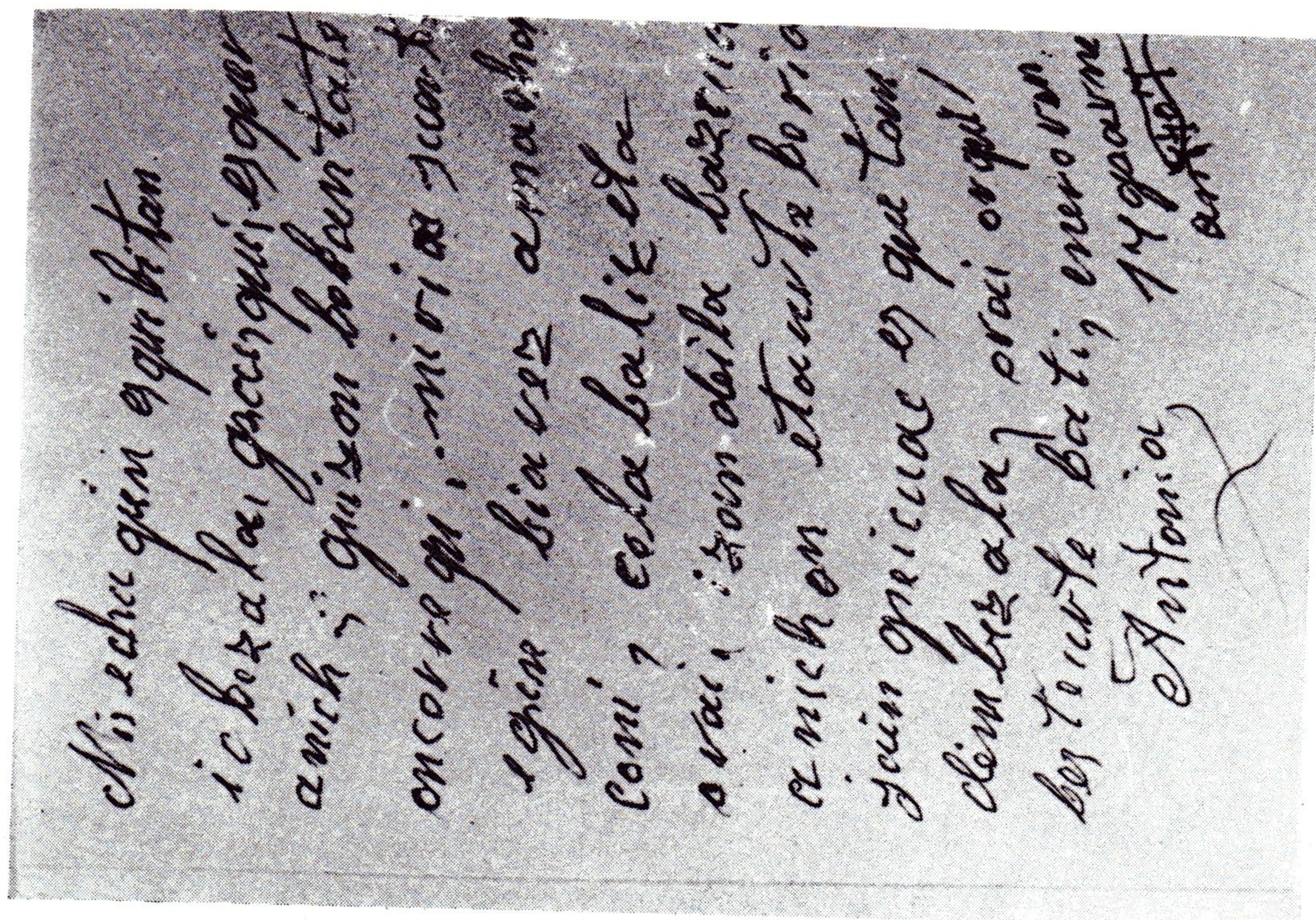

Foto 4.—1972-73eko Eguberriaren eguna eta bidalia

Foto 5.—1974-75eko Eguberriaren eguna eta bidalia

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

*Gore Erregiaren
Xinkon Semiaren
adoratzera.*

Noiz ezkondu eta harrez geroko bere bizitzari buruz, horrela dio:

... ogei ta séi urtetan, ogei ta séi urtetan ... eta gero, zórtzi aurr ... ékun, zórtzi áur (barre eginez) ník bétik trabájatan, béti, béti ... lán ánitx! familia ánitx, lán ánitx ... eta éino'rè ... úrte kuétra(r)a éltu ... Jangéikoarì éskerrak. Ikusi dûr ánitx xoáitan, ní mino gaztiágó, ah! etxákin noiz ártio egónen nazèn nik ere ... xoan ártio!

Orai gúziak, (e)txákin non: káur, Eibaren; eta bí, alába, Madríden; eta ... bëzte bát, Bilbáuen; eta ... bòrzgárna, kében, írian, étsen, etsétse(n). Eta (gero?) bí seme, káur emáztiareki, kében egòn den kóri, máztia; koriék bí aur, gízen, bi áur, neskatila ... kóla.

Galdetzen diot zenbat «lloba» dituen. Ez bide dut ongi egin galdera, ez baitu ulertu «lloba» hori biloba bezala. Zuzentzen dut, semearen seme esan nahi nuela adieraziz.

Ab! ... semiaren sème ... aaah, ánitx, ámar ... los nietos; y ... a esos les dice llóba? Llóba ... me parece que decimos aquí a los primos ...

Nik, gù gínden ... láur aurride, bi ... müttikò eta bí neskatilla; ní eta ... aizpá, léinak ... eta gúziek aizpári, uskáraz, eta árek gúri, gúziek uskára, gúzia uskára ... eta ník ere bái, bétik uskára aizpáreki, eta ... aurridéki, bestéki, muttikuéki ... ni ér banindèn ... kastellánoaren ... erráitra, ta ... bétik kastellano.

...ábrats bát ... gúziak bègira ilen ... como no hay ... abuéla káur, abuéla kùra, bueno ...!

Gurekin den Eibarren bizi zaion alabak: *Alxárgia!* baina bere amak ez dio entzun. Galdetzen diot orduan hori zer den, eta berak: *altsá(r)gia*. Eta berriz bere amari: *¿cómo le llaman al monedero, al monedero, así ...? ¿a quién llamaban la alxárgia?*

La altsárgia? pues a ... la que escondía y encontraban mucho ... (barrez)

Alabak galdezka jarraitzen du: festarik egiten ote zuten edo zertan ari izaten ziren lehengo denboretan.

¿Cómo habíamos de pasar? pues ... xoàñ mezára, mezára, ta arréstriàñ ... rosárioarà, ta géro pásiorà ... kóla.

KOLDO ARTOLA

Kontaketa ttipi batez oroitzen da halako batean:

Emázte baték, érran ziòn gízon batì: xítan dén[ak], kalzéti[n] solo⁵, espartiñarik ez, óskirik ez, déuspabesz. Eta érran zion emázte baték: Aurra, «Kuartillo», nón tzuk espartiñák? beste léku bátan! ...

Ondoren, beraxek, bere modura itzultzen du:

«Cuartillo» era muy zumbón, en los días de fiesta. Iba descalzo como las pealetas, sin alpargatas y la nocheguardesa le dijo: Aurra, «Kuartillo», nón tzuk espartiñák? beste léku bátan! ¿Ande tienes las alpargatas? ¡en otro sitio! ...

Bigarren egonaldian, «Katalin Garde» etxean 1973ko Urriaren 13an.

Antoniak: Ta nik zér bar dur errán orái?

Kòrpus égunian, xítan drá ... xítan dúzu edo dük ... ¿cómo te diré? duk?... zórtzi, Madrideko ... familiátk, Kòrpus égunian ... y así, kóla ékusiren grá familiák. Alaba bát, bere senárrareki eta ... en álaba bát, ère ... ezkontúk, senárrareki eta senárraren ánáxe bat, emázteareki eta bí aurr; ta kóla ... espéra ... gáude, espérarik ... nái ekusi, nái ekusi, pero bí egunentàko sólo, ézin egon òbro ... xoán biàr ... bere lániarà ... eta ... zér bar dur érran bészte, zer?

Abér e ... gústatu zaióinetz oraigúneko ... fiestá, bai? lánt(z)atu ere bái? bai? ... kóri èz; aurrék éz uztan, éz uztàn; aurrék, biak aurréki?⁶ no, kóri èz ... Oh! zér ègun óna egín zien! ánitx on, ez béro et'ez ótz, ánitx on ...

èztakir zer errán ...

... eta ló, ere bái, ta ... ta éino're óbro bái; he estao plantando, pero eso no, eso no voy a decir ... letxúga izártan, lúrrian ... ta kóla, egúna igàr ... ez bitoker egín lán ándirik ... txiki sólo ...

... nón egon, étsen? bai? ... ónki, ónki ...

... (lan ?) sóbra xarren, egitan néla⁷ eta ní, nik nái bízi èino're ... (barre eginez); éz zárr egitan ... zárr egitan éztur ... éino're èz.

⁵ Hasiera batean eta luzaro, kartéti iruditu zitzaidan. Horregatik azkeneko orrialdeetan egiten diodan galdera.

⁶ Iruñeko adiskide batekin joan nintzen eta horregatik galdera.

⁷ Edo nel-la. "niela" izan behar duela dirudi.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

Nahiko gazte arkitzen dela aditzera eman ondoren, hona zer esaten duen bere urteei dagokienez:

Sei, laurogéi ta sei, zázpigàranean; éltan bánaz Urtebérriira, zázpi; eta ene áma... èltu ziá, laurogéi... ta améka; eta láur úrte igari... láur ázken úrtiak, xáseririk, ézin... zinkrutik égon...

Barní barní òre gáisa(k), nik ere⁸, ta... orai, kála báratrak ni, ez néke nai... bizi, pero... orái, èinó're, orái nagon gísa, pues bái. (barrez orain ere) Jangéikoak nai dient ártio, bizi... zér bar d'egin? zér bar da egín?

Lehen, bere ama larohei ta hamaika urteetara iritsi zela esan arren, esandakoa aldatzen du pixka bat, urte bakar batez, ikusiko denez; beraren adinari buruz, bestalde, badirudi ere oker dabilela, larohei ta sei esan due-nean, larohei ta bost esan beharko baitzuen.

Laurogéi... eta ámar úrtetra... èltu; láur áizpa ene áma, kében... Ginden gu, láur aurride, eta... bi anáxe Amerikétre xuan, ta biak il, biák, àski fíte. Bata, erráyo batèk... il, eta... bèzte aurridia, [al] tekán. Bayá, bùria gal, bùria gàltu, ta... xin zénian bére zériarà, il(l)ik, béztia'e ilik. Ta úra, àl zien gísa, tsérteka, xoán... àrtzemáittra, étse... amàño ziéna, amáñoèn ziéna, bàya úrdin, úrdin⁹... eta gero, mòrabié¹⁰... biak úrur úrteren búrian, il; éz ekúsi bátre. Eta áizpa bát... ésku bat móztu; éri batàn... min érkin, eta èskia móztu; ta ámar ilabéte, bizi éino'rè... baya gáixki, gáixki... Uriñan... móztu, Uriñan; ta gero, ámar ilabéteren bárñian, akábatu. Suérte txárra, suérte txárra... ní solo baràtu, aurridetarik... ene azkéntzia.

Paper batean zerbait idatzi dut. Almadiak zirela eta, hona zer esaten duen:

Lótet... lotèt, eta... no sé cómo decir, los ataban, sí, los tra-mos... irur edo láur, lúze luze, lúze; eta gero, kében rémoa, ta gízonàk... bi; àntzinékua, àntzinekuán, bi, bi remo, bi gizon kor, eta... gíbelékuán, bat, ta kóla, Zarakoza-radréino, egútxa bárna... eta zomait áldiz, zomáit ere bái buruzpiko... una vez ya dos, cayeron, dos hombres, se ahogaron; gero, zúrák... atzemáitan eta... birútan péarà eta il... ta lúrriara. Ah! una vida triste... pero la gente alegre por

8 Ez dut oso ongi ulertzen.

9 Agian: urbin, urbil.

10 Horrela entzuten dela dirudi. Nòla'ré edo antzeko, izango ote?

KOLDO ARTOLA

eso ... bizia triste, eta ... gízonàk ànitx kontent ... egùtxa bárna ... xáko bát ardáu, ta buena alforja, ta ... hasta Tolosa que iban algu-nos ...¹¹.

Artaldeak nondik etortzen diren, bai eta gaztarik egiten ote den, esaten du ondoren:

Riberátk eta ... orái éz egítan gáztarik, bátere; léin ànitx, orái bátere; éz egítan, éz egítan, órai éz egítan ... orái bëi, bëi solo kében, bei; àrdírik txiki, txiki ... gútti, gútti!!

Zerbait bururatu zaio eta jarraitzen du:

El año pasao hubo un ... Uriñako bát, éle ... èlerráitan kében, bayà, eta ... xín bar ziéla, xín bar ziéla bérrix ... búria galtan orai, búria gàltan, élèz; ànitx ... Iror ... iror lloba geundézun léin, ni bi-no ... zarrágo, ámar úrte, ta irorak xùntatan gindénian, pues ... us-kára ... bayá, il zuntiéen, il ... ta ni solo barátu, ta ... géró ñór erè ñór erè, bátek erè bátek erè étxakin ... uskára ... no hay otra que yo, aquí que conteste ... entender ... ¡tampoco! ya hace, hace ya cien años que se ha cortao aquí el vasco; yo de las últimas familias que hablábamos entre los padres y todos, toda la familia entera, la última familia me parece que fué la mía; todas esas primas mías, también habían hablao siempre con los padres. Eh, ya no, se remató. Y ahora, ¿ya se habla mucho? tanto que quieren el dichoso vasco; el otro día venía en el periódico, aquel no era amigo de vascos ... (barre egiten du) aquel no quería vascos ... (jarraitzen du barre egiten) a aquel igual le da que se pierda; claro, porque saber ... por allí lo hablaban mu-choo, ahí no se ha olvidao ... y siempre seguirá. ¿Hay escuelas tam-bién? ... aquí no ... no entrará el vasco ...

Haraneko jendearen lanbideaz eta abarrez,

Orái, géntia aurré(r), orái bátere ...

Zuts, zúr ànitx ... ¿llaman zuts? ¿zur llaman a la madera? ... bésterek dèuts.

Gári, eta gúzietarik; orái déus ere, orái déus erè ... eta sárri góse! (barre egiten du) ... ay! ese de (casa) Linares ... me decía muchas cosas así, decía que ahora que mejor, todo mejor, todo muy caro y ... quería dar a entender que ... que mejor que antes; y me

11 Tortosa esan beharko zuen, zihurki.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

dice: la carne, también vale tanto, ¿cuánto? y ... había otro con él; de San Sebastián sería también ... (barre egiten du sarri) y le digo yo: sí, sí, ahora ... todo bien, árraya órai ... on, ta kário, eta ézin él xátra. Kóri, kóri! me salta el compañero ... kóri, kóri, y no sabía yo si era vasco o no; y entonces me dijo ... que sí, que muy caro, bien, pero que no podíamos llegar a comer ... kóri, kóri! ... oy! qué risa me dió ... ya tenía razón, ya ...

Méndian, lán ... ègin, gúzietarik; eta òrai éz ikástan gazték, èz ikástan ... koriek zér bar dei égin, ikasi báge ... lán égitan? góse ìgar! ... nik èz ezegúnten, xár bìnaz bayà ... zomáitek ékusiren dèi, bái ... zér egitan dién géntiak, ónki àla dóiki ...

Behin, hiriko karrikaren batean, galdezka hasi zitzaion gizon batekin topo egin, eta:

... bái; kében erràitan déguna gisa. Eta, nónnik xítan da? Alurretik. Alurretik? eta zér egitan du órrek álurriàn? lan, lan. Eta ... abér nola ... bizi nindén ni órtzik bagè ... ala e(z)nién xátan. Eta ... èz túr xátan. Eta ... ez, eztú begitártia ... eziéna xátan gisa ... y ya quería venir aquí a hablar ... sí pero, decía igual que nosotras las palabras ... y era un médico dentista (barre eginez beti), lo primero que se fijó era que no llevaba dientes ... (ez?) útzi xitan nik ... Ez ... eztú begitártia ... ezièla xátan, xátan dú!

Hirugarren egonaldian, «Katalin Garde» etxean, 1975ko Aste Sanduan.

Kanpoan bizi zaizkion hainbat familiarren batzuk, lanean «zubi» harjurik, bizpahiru egun igarotzera heldu zaizkiolarik,

Antoniak: ... fiestárén igártra, égunkò fiestáren igártra, eta ... kében ...

... ézt(e)rere órai xoáitra, xárr bìnaz, ùrte ánitz, eta ... algunas veces, zòmait áldiz ...

Aldi honetan, galdera xorta soil bat eraman dut idatzirik, betiko gaiei buruz eta hasten natzaio erakusten. Ez ditu denak erantzuten, askotan bata erantzun gabe besteetara jotzen duelako. Hemen, bere erantzunak eta hauei dihoazkien galderak aipatuko dira bakarrik. Galderok, erronkariar izan nahi duen euskara batean egin dizkiodala esan beharrean nago, baina erdipurdikoa baizik ez delako neure hori, bai eta batez ere Antonia andrearen

KOLDO ARTOLA

egiazko uskara jatorra, guztiz erronkariarra, inolako parekatze eskasik gabe, bere horretan azaldu nahi dudalako, orain artean erabili dudan euskaran agertuko ditut.

—Lehengo denboran, almadieroak ibiltzen zirenean, notaino joaten ziren almadiak biltzera edo hartzera?

A dónde van a coger las almadiás? pues ... a Onzibeta ... a Onzibeta; Onzibiét(a)ra, Onzibiétra, ahí las cogían, las recogían ahí, las ... hacían ...

—Almadietara igan eta gero nondik eta zein lekutaraino joaten ziren?

Almadiák, almadiák ... Onzibiétan, eta gero, egutxáren bárna, Zarakózara; eta gero, Zarakózara.

—Bere gazte denboran, artalderekin ibili da? nondik eta nora ibiltzen zen?

Ni, bai; ánitx égunez ... ardiéki, ¿cómo llaman? ... aquí decimos ... àrreséki, pero es àrdiéki; àrdiéki, méndian, mendi gúzutik ... mendi gúzutik.

—Zenbat ganadero da egun Izaban?

Orái ... àrdi txiki, txiki; éz rebáñorik bátre, láur edo bòst ... béizik; láur edo bòst béizik.

—Noiz joaten dira Erriberara eta noiz itzultzen?

[]iberára, xoáitan ... Todos los Santos ... (e)Ribrára. ... máyatza, xítan kóna; máyatza.

—Zein bidetarik egiten dute beren bidea?

Zànkózarik, Zánkozàrik igártan ... Erribrára.

—Egiten da gazta? zenbat etxetan?

Gáztarik éz egitan, éz égitan; txiki. Bi ... bi edo irur étsetan sólo.

—Zenbana saltzen da?

Kário, kário sáltan, ánitx kário. Laurogéi ... laurogéi? ... pezeta kiloa¹², laurogéi pezeta kiloa.

¹² Laurein esan beharko zuen, zihurki.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

—Izabako txuntxuna, duela denbora asko es dela dantzatu? polit zen?

Ttxun-ttxún ... dèitan zéin, ttxun-ttxúna; eta ... oráiko dantzák minò ... ederrágo bái; orái utsúsu! (barre egiten du) orái, itsúsi! ... oh! kúra bà ánitx ... ánitx éderr; orái kuák ez ... gústatan ... (barre egiten du lasaiki) bésterik zér bar dur errán ník?

—Nola ateratzen ziren plazara jantzirik mutilak eta neskatoak?

Mítilàk ... ronkalés, trájean eta ... neskattxúak ere bái, gúziak. Orai ... itsusiágo, itsusiágo ...

—Zenbat urte dira ez dela dantzatu?

Urte ánitx diéla xa ezéla ... dántzatan gísa kártan, ùrte ánitx ...

—Zein musika jotzen zuten?

Pues ... tanbóra eta ... flautá (barre eginez) entonces flauta llamaban! ... tanbóra eta ... flauta. Dèitan zéin ttxun-ttxúna ...

—Gazteek dantzatzen zuten bakarrik ala zaharrek ere bai?

Gazték, gazték; gazték solo ... ègitan zéin, gazték; xarrék ez, dántza korik.

—Nola dantzatzen ziren?

Anitx ... láster, platzán, ánitx láster eta xarrék nóna bar zéin egin láster? gazték solo ...

—Nola esaten da uskaraz «no puedo comer»? (galdera hau egitean, lehenagoko egonaldi batean ez bitoker egín lán ándirik esana zuenaz ez naiz oroitu).

Nóna erráitan dén «no puedo comer»? (barrez orain ere) Xarrék orai ézin xan ... órtzak óro ... xoán! ... uno de San Sebastián me preguntaba ... San Sebastiánekò baték, dotore batek¹³: Abér nóna bizi nàzen ní, órtzik bagé ... abér nóna bizi nàndén órtzik bage, ala enien xátan. Ta nik erràn: éz, ez, ez niéla xátan. Eta ... ez, eztú begitártea ... eztíela xátan! ... Sí, sí, kóla, kóla errán zitán. Ez, ez ... e(k)tzáutu begitártea ... eztíela xátan, xátan dù! ...

13 Agian dot-tore.

KOLDO ARTOLA

—Nola esaten da «no puedo andar»?

Èbiltàn bai, éino'rè áski ónki, ni, eta ... xátan ere bái; órtzik bátre, bátre ...

Erakusten zaizkio aurreko galdera biak, ez baitu erantzun nahi zen bezala. Lehenari horrela erantzuten du:

Eztóker xan ... ónki.

Bigarrenak ordea, ez du lehen baino zori obeagorik, hasitako bidetik jarraitzen baitu:

Ébil ... bái; éino're xoáitan ... nùk elizára, eta ... nòranái ... ya he dicho ... èbíltan nazéla ... ébil ... ébil èino're bái ...

Jardun ttiki honetan geundela, hona non sartu den gauden gelara, Antonia andreari Madrilen bizi zaizkion alabetarik bat; berau aurrean dela, dio:

Nik badiér alaba bát, diéla ... zóm(b)at urté? ... (alabari begira) ... que estás allá? ... desde el vispra¹⁴ del Movimiento ... ogei t'amar úrte? ogei t'amar úrte Madrilen ... bai, bai, bai ... eta órsi xín, ámaren ékustra, ekústan bitéi xár nizàla eta xoánen nàzela fite ...!

Ezezten dugu alabak eta biok, buruz eta hitzez, azken hau: mundu honetatik luza gabe aldegingo duena, hain zuzen. Gure maitasuna ikusiz, ez du hitz motx bakar bat baino esaten:

Ez? (eta barre egiten du pozik).

Eta, kanpoan bizi baitzaio, alabazaz dio, nonbait:

Kán orai, kan ... eta ... xin ...

Laugarren egonaldian 1975ko udararen hondarrean

Igande eguerdiz. Elizatik ateratzean lagun izan natzaio bere etxerako bidean lehenik eta gero Izaban bertan bizi zaion bere alaba baten etxera. Bertara iristean sarrerazi nau barrura eta handik denbora puska batera, alabak, gauza hauetzan hizketan egon ondoren, zerbait egin behar zuelarik, su-

14 Erronkariko uskaran ere, honelatsu: *bézpra* = aurreko-egun, aitzinegun.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

kaldetik aldegin du. Antonia andrea hasi da orduan zerbait kontatzen, euskaraz, baina une horretan magnetofoirik gabe nengoenez gero, ahal izan du dan bezala, lasterka, hartu dut eskuz ez esandako guztiak baina bai ordea ondoren dakardana. Azentuari dagokionez, zer esanik ez, gauza bera gertatu zait: oso bakan batzuk hartu ditudala, baina osorik ematen ez den arren, jasotakoak azaltzen ditut.

Antoniak: ... guk aita ta amareki bétik uskaraz eta gindézun laur aurride eta ... mayorna, andiena ... gúziak uskáraz bestér eta guk ari uskaraz, irorék, úrur aurride, nik bétik areki uskaraz eta beste aurri-deki erdaraz, ezin kausi éki. Eta guk irorék erdara. Gero xoan zuntiéen Ameriketra, eta biak il gaxoak. Bata errayo baték, bere ... (jarraitzen du, lehenagoko ikustaldi batean euskaraz esandakoa, erdaraz adierazten) ... en la misma carpa que se acostaron, por la tormenta y los dos perdieron el sentido, uno del todo, porque murió, el otro no —tras-tornado, sin sentido— pero cuando volvió —en sí— se encontró con su hermano muerto; después, también murió ...

Sukaldera itzultzean, alabak argitu du nola joan zen bere amaren anaia hau, arrastaka nonbait, laguntza eske: trenbide baten bazterretik bere autoan zihoan gizon bati albistea eman zion.

... en Arizona murió, pobre! ... eta bat ginién, edo aizpa andiena, bizen aizpa, kori il zunién infezione bat artu eri batán eta éskia moztu, lein éria eta gero éskia ... kareki xoan zunién, amar illabete (igaro ondoren) ... eta areki, infekziónereki, xoan mündutik, tristea! suerte txa-rra gúziek, suerte txarra. Orai kében etxakin noiz ártio, tenpra ánitz ez, laurogei ta zazpi urte, beste banen altiará, ánitz. Jangéikoak nai dien artio ... eino're, nai noke bizi zomait urte obró, zer bar di'erran, oraí kében bátre ... ez dakizei uskára.

Gindezun iror lloba, euskaldun; anitx nonbratu izan zuntiéen bész-teak: Simona izaguntan zezéin Uriña gúzian, eta Pastora; gúziek gu-niézun apellidoa bera: Anaut ... xoan zuntiéen. Ni, bizi izan balira kurak, bétik egonen nindezun elerraitan éki ...

Orai nuzu bost alábareki eta bi seme eta bátek ere etxakin us-karaz.

Pentsatzen jarri eta hona zer bururatzen zaion:

¿Cómo se dice egunón en vasco?: Astozar ándia ni, bida garro-tekáldi bat.

KOLDO ARTOLA

Ondoren, badirudi eutanasiarri buruzko lanen bat irakurri berria dela, kazetan, honela jarraitzen baitu:

*Periódikoan, nork eskribatan zién: xarrak oro il balite ... zer gáizto, zer gáizto génte gáztia ...
... mündian. Ahora ya querían poner esa moda, sí, de matar viejos
(eri bat kopetara eraman du, ero daudela edo, adierazi nahian) ... que,
hasta que Dios quiera, que para eso nos echó al mundo ... precisos
no somos nadie, nadie, pero los que hemos venido al mundo queremos
vivir mientras Dios nos da la vida ...!*

Ordu bata dela konturaturik, galdetzen du ea nola esaten dugun guk «qué hora es». Nik, «zer oren da» idazten dut dudan paperan, berak era-biltzen duen gisa, antza, eta

*Ah, como nosotros ... (ondoren orduak esaten ditu): Oren bá-
kutxa, bi or(e)nak, así dicen?, írorak, láurak, bóstak, séiak, zázpiak,
zórtziak, bedrátziak, ámarrak, amekák, amábiak.*

Uste gabeko jarduna izan da eguerdiko labur hau. Arratsean, pentsatu bezala, hain maiz aipatu Katalin Gardera abiatu naiz; badaramat orain magnetofioiaz gainera, kuestionario ttiki baten moduko galdera xorta bat. Galderok egiteko, «Coplas roncalesas de la tía Martina» izeneko liburuxka batuk eman dit gai. Delako gaia, andre honek bizi izan duen zerbait denez gero, nahiko egoki iruditu zait.

Antoniak: ... mündia gáxto orai ... báì, báì, báì, báì, nórk dié-
gu ogéna, eh? ... kòri, kóri! (barre eginez).

Galdetzen diot ea hemen, Izaban, San Nicolás egunean jai egiten den, eta honi dagozkanak.

*Nik zér bar dur èrran? aquí ni se conoce San Nicolás ahora¹⁵ ...
limósna éske ... mutikoák eta neskatilák eta güziak, àur güziak, etsé-
tra xuán, eta ... emóitan ziziéin ... gáiza ... kastáña, intzagúr, eta ...
ètse abratsétan abratsér, turrón, gáiza góxo ... pobrér ez, abratsér;
abratsék abratsér ... turrón, eta koriétarik güzietarik ... eta gero,
pues ... batsúka bere étserá, bólsoa béterik ... eta xán! (barre eginez
berriz) zér bar zéin ègin békzte? déus erè ... gero, arrátsen, pues òllar
mezá, mezára, òllar mezá, no dicen así? ... déus, déus erè ... béstérik.*

¹⁵ Nahastera doa, ondorengoan, San Nicolás eguneko festa, Eguberri bezperako "Gabon" ekoekin.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

Errán déitekela erráite kèki ... korietárik ... muttikoék kantá-tzen, bëa nik'e orái éz ogàrt nòla dèn kantxóya ...

*«San Nicolás en la puerta
esperando a la respuesta
si le dan, no le dan
las gallinas pagarán.*

Después había ... no sé si era el día de San Nicolás ... con una manzana ... (euskaraz esan dezan saiatzen naiz) ah, sí, espere, he de pensar ... en medio de la plaza ponían un caldero de agua ... y una manzana flotando ...

*«máñana, ságarra
para mañana y para hoy
San Nicolás en la puerta ...»*

no puedo en vasco yo eso decir ... en vasco no lo cantaban! ... y ponían un caldero ... bértz bat úreki plaztán, eta ságar bát, flotando, flotatzen kór, eta morroyék bár zizéin ártú ... àuáreki ... bisióne, eta kóla, kuék, ta bérrez ... éskua.

Aurreago aipatu eta goizean berak aitatu eutanasiaz oroitu bide da bat batean, erakusten duenez:

... xárrak óro il balite ... il tiála bérak, gáztiak! xarrék eztegúla nai il! ... il tiála gáztiak, gáixto bítra óro ... ay! gázte gúziek ogia xátan bitei ... gáixki meréxiturik ... eta kóla ez, kóri, kóri bekàtu ándi bat, erráitia'è xárrak óro il balite ...

Galdetzen zaio Aste Sanduaz: nolakoa den edo zer egiten den.

Nik nòla bar zur errán? elizára, án xoán, ánitz ... zér bar da egin? ala órai eztá xoaitán? ... órai éz nai xoan, orái éz nai xoan géntia elizára, éz nai xoàn ...

... bádia àrras on? ¹⁶, bar dié(z)t (k)álta ¹⁷, ta musikára ... kóla ...

Korpus eguneko prozesionea dela eta beronen inguruko ospakizun edo jaietaz galdetzen da.

Prozesíone txiki kében órai, kében txiki ... órai bai; Kórpus Kixteren égunean béstè èginedán ¹⁸ bát(e)re, bátre ... goixtégunian, bés-terik bátre, bátre ... ez dagó béstèrik.

16 Arrats izango ote da? Galderaren doinua, bestalde, ez dago ere argi.

17 Agian ere kanta edo alta.

18 Egunetan izango da, zihurki.

KOLDO ARTOLA

*Kòrpo Krister éguneàn ... iri gúzutik, èbiltan dá prozesiónia, baya
éz, bestérlik ez.
... éz, pròzesióne ándirik ... géntia éz xoáitan léin gísa ...*

San Juan eguneko festa. Galdetzen diot ea egia den, San Juan egunean, goizean goizik, jendea, oinak uretan sartzera, hibaiera jeisten zen.

*... fiesta, kében, San Juan ... San Juan ahora no hace fiesta, verdad?
lein bai, eta plaztán, sónia ... fiesta grande, orái ez ... ya hace tiempo
que no hacen esto. Géntia, San Juan ègunian, géntia ... góizan bér-
ton, a la mañana luego, egutxára eta zánkoak ékuz eta ... buria ere
bái ... orái ez bitéi xinéstan déus eré, pues déus! orái(n) zér xinès-
tan déi? tài-tarái-tá!! gáixto, gáixto, gáixto ... gáixto, béstérlik bá-
tere ... k[e]mén xoáitan zuntién Sàn Juan góix(e)an, àlurrétra, eta
... balin bazágon ... bélar o sembrao, o algo ... decían que se daban
volteretas por ... por la hierba o por lo que hubiera ... ah! yo no vi,
así que no sé cómo lo voy a ... yo no vi; lavar, sí, los pies lavar,
siempre ... órai ez; orái, ñórere èz xoaitán egútxarà, orái etsén, bañe-
rán sár ta kór ékuz ta fuera ... ah! orái, orái beláizurik egutxán sar
kán gúziak ... epeee!! ètzulukaka, eeeh! kóri gàiza itsusia, buh!! gàiza
itsusia gúziak beléi(n)zurik, kan ... ala eztéia? beh!*

Eta gero, su haundi bat biztu eta eltze haundi batean txokolate egiten ote zen, gazteentzat.

*... éz ekusi, kóri, gàiza goriétarik ... ene tenprán éz, le(i)n, eta ...
orái, ñórk ere, déus ere ... égin.*

Galdeturik «sanjualiak» biltzen zituzten, baietz dio:

*... medikaméntotàko, inflamaciones de la cara y así, pues esa, ese humo
era muy bueno, de la flor ...*

Ondoren erakusten zaiona: Ezpelaz egiten ziren goilareak. Ea denbora asko duen ez dela egiten; non, nolaz eta nork eginak ziren.

*Bai, bai, bai ... òrai gúzia éxerrágo, gúzia éxerrá ...
Méndian, gizonék, ègitán golárià eta gero eskribatan ánitz, ánitz èder ...
Nik, kében èkusi niézun gízon bat-i égitán; después ...
Artzaiék, egitan zezéin géro lábore góllariari, ánitz èder, anitz èder ...*

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

Santanatarrak. Santa Ana egunean, izabar anaiakideak, goizean, Arrakon den ermitara joaten omen ziren, erronkariar jazkeran, behor eta mandoen gainean. Eta egun hartako ospakizunei dagozkienak.

... egia? bái, Santanatárrak xoàitan zréla, góixan bérton ... egiá, bai, gúzia kori óro egia, baya ... tènpra ánitz diéla eztéla égin kében kóri, tenpra ánitz ...

Elurra denean, jendeak zer egiten duen, nola berotzen diren etxeak, zer egiten duten artzaiek mendian eta haurrek hirian ...

Sú egín étsen, eta béllo, claro ...

Élurr ékus, zér bar da égin obró, eta ótz ñigar, (e)ta béllo ... [ez]titeke òbro, aligáti(y)òró, zertáko nai d(i)ei óbro?

Súan, súyan, zánkoak béllo kor; orái, èz egítan súrik eré, gaizá korièki ... (elektrikako sukalde bat erakusten du) orái ótz igar, otz, èlur ezagunian ótz ...

Zér bar dei egin, (artzaietaz ari da orain) àzindá kuìda ... azindá kuìda; artzaiék zér egitan dei mèndian? azindá kuìda ... eta aurrék irian? pues súian béllo ... (barre eginez) súian béllo ... utz, éror déila, zér bar deá (?) egin?

Egudiargo edo egoidiargo. Zer eta nolakoa zen; andreak, ilunabarretan, noren sukaldetara elkartu ohi ziren eta zertarako.

Pues étse bátra xoán eta kórr egón lánareki eta mi(i)a ébil firme ...

Nik éz banién ekústan ... kán egon, ta lánareki.

Eskirabatu diénak bázakin bài, zér egitan zein, nik mino obéki ... xoáitan bíren, úrak erè ...

Matatxeria. Zerria nola hiltzen zuten eta hil ondoren hartaz zer egiten zen, da oraingoan galdetzen zaiona.

Xan, zér egitan zèn? èztakieyá zér egitan zén? xérria il eta, lokeinkák égin, las longanizas ... ta ódolak eta gero ... xan! zér bar da égin bészte? déus! ... [lokei] nka égin, ódolak ... eta xán! zér bar zéin, bészte? déus ere. Eta ... gero zakútoa ... bétatan, etsétan, gáizaz, eta xán ... eta kóla, zér bar d'e(g)in?

Natibilitate. Eguberriak direla eta, gauza asko xamar da jakin nahi dena. Erakusten diodan paperan, haurrek, gabonetan, karrikara kantatzera ateratzen zuten.

KOLDO ARTOLA

tzen zirela aipatzen da, bai eta hiritar batzuek jateko goxoak ematen zizietela.

... amandérrak emóitan zién katamóra; nexkatil(l)ér ... muñéko bat gisa éginik¹⁹ eta müt(t)ikoérr ... redondo, una rueda ...

Gaztainak erretzen ote ziren.

Gaztañák errá eta xán; zartána, zartána batan, sú(i)yan, emán, [i]xik! ... ponían, se asaban y las comíamos ...

Gabonetan nolako afariak egiten ziren da jakin nahi dena eta ea azken urte hauetakoak ere, gisa berekoak diren. Zer gauzak jaten diren ere galdetzen da.

*Orái, nólako apário ...? órai gisa! Aparioák nóna bar dra ègin?
... léin mino òbro bái... orobát! al fin, igual!*

... ék bai, baya gúk ez; eskribatu diénak, xátan al dú, gáiz'òn, baya gúk ez ... (barre egiten du eten gabe) zér nai dèi, xákin zér xàtan dégun? gaiza góxo, gaiza góxo ... ék emóitan déinetik ... gaiza góxo ...

Oilar meza dela eta zer besterik konta dezakeen galdetzen diot.

Ollar mezára, Natibitéez ...

Kontátu biar dûr, orái zér obro bar du(r) kontátu ...? òllar mezára yoàitan gindélaeztágó ósorik.

Azkenik, Izabarainoko bidezabala noiz egin zen, bai eta lehenagoko dilijenzia eta bide zaharretaz galdetzen da. Jendea, Iruñeara joateko edota haranean bertan, batetik bestera nolaz mugitzen zen, galdetzen zaio ere.

Ese qué dice pues: ... kárreterá Izábaradréino?

Izabarradréino ... badiéla ein úrte, kóna, kóna ... de abajo aquí hace cien años; después, ésta ... a Belagua, unas sesenta ... Belágua-rá ... Izábará ein úrte; eta ... Bélaguárá ... irorogéi.

Méndian, pues ébil, léku bátarik béstiarà ... zankuéki, ébilik, ah bai, ázkar, ébil, ébil, ... ébil, ébil, ébil. Orái, kárreterá dagólakó(t)z, ùste déi egítan dén ónki... bádaki(e)zái nóna, bádakiezéi nóna ebiltan dén, nik erran báge ...

19 Agian égiñik.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

Esaldi batez oroitu bide da, ia bat batean:

«El baile de la tximilindróna, bátaren gáitza, bésterèn óna» Ya está. Y es la pura verdad, suele ocurrir eso ... (eta barre egiten du berriro ere).

Egun batzuk igaro ondoren, nere familiarekin, agurtzera azaldu nataio. Etxeko atean gu ikustean, irripar zabal batez «bérrez kóna?» esan digu. Barrura sartu eta, nituen zalantzazko korapilo batzuk askatu nahiean, berak aurretik esandako zerbait erakutsi diot baina ez dut ondorio onik izan, nekez ulertu duelako aditzera eman diodana. «Kuartillo»-rena, adibidez, agertzen diodanean, «karteti» hitza zer den jakin nahi nuen, baina, berak, irakurtzen hasi eta hartaz oroiturik, berriz kontatzen du:

... eta emàzte baték errán ziázun: áurra, «Kuartillo», nón tuk ezpartiñak? beste léku bátan! ... no le mintió ... beste léku bátan los tenía ... áurra, «Kuartillo», nón tzuk ezpartiñák? beste léku batan! ... (irakurtzen ari: kori zer da? zer da karteti?) calcetín, querrá decir? ... ala eztún, ala eztúk kalzetinik? ... nóla yago, kalzetinik sólo ala eztúk?

Beste gauzatzoren bat irakurtzen duela eta esan nahiaz ongi ohartu gabe, honela dio:

Egitán diék otz, óts karrikátik, vamos (vayamos) de la calle ... no? no estará bien? ... cuando hace frío, pues no ... Muriendo y aprendiendo, aprendiendo vasco estoy yo ... (barrezka).

«Dondon kandel» en gisako eta jolasten hasteko erabili ohi den «emate» horietako batez oroitzen da:

Lábe, lábe; también es vasco, es una tontería, verdad?

*«Lábe, lábe
ógiak èrre báge
ságarrak èrre biár
eta súrik ez»*

cosas que decíamos de chicas, jugando, así ...

*«Lábe, llábe
ógiak érre báge
ságarrak érre biár
ta súrik éz»*

KOLDO ARTOLA

Azken aldi honetan, kantari bezala, «ematen» egongo balitz bezala esan du. «Ogiák erre báge», hala ere, entzun zaio, geroxeago, gaia adieraztean. «Tabas» hitza idazten diot, ondoren, paper batean, eskuak eta besoak mugitzen ari naizela pixka batean, jolasten bezala, ea gogoratzen den jolas honi dihoakion zerbaitz.

Arrízko, decíamos; vamos a jugar a las tabas, pero no sé yo decir en vasco éso. Como no hablábamos las chicas éso ...

Nági; para decir de una a otra, pues ... nági! no es que lo decíamos, que yo no, con las chicas yo no hablé ni media; ya lo hablaban más ... las mayóricas a mí, sí, pero ... de mi tiempo no. Óts arríxkuarà, tóstarà²⁰, arrízkuara. Tòstatzéa ... tòstatzéa, a jugar al arrízko, arrízkuara. Para decir a las tabas, decíamos arrízkuara, es el arrízko, el que bota ...

Aurreko egunean, San Zipriano eguneko jaia zela aditzera ematen diot.

Anitx alegre ... gazték, gaztéak, pues ... dánza firme, firme danza! éro banak égiñik ... xarréntako dèus! déus ... gazték ... Ya, se ha rematao.

Bere etxekoek eman pastatxo bat jaten ari den nere alabatxo bati:

Zér xàtan dún?

Beharriz hartutako gauza izan denez, azentua neuk jarri dut, horrelakoa behar duelakoan. Ondoren, haurrei buruz, nonbait, eransten du:

Aurr ègin ziénak, lán ègin ziá ...! lán-lán-lán-lán ... (barre egiten du) ... no es verdad? lána egín zoéna, da quehacer; que dan quehacer los hijos ...

ADITZ LAGUNTZAILEAREN ERA BATZUK

Erronkarin edo Ronkarin (?) era ezberdineko hiru tratamentu izan dira: DUKETZ edo «berorika», nolabait esateko; ZUKETZ edo «zuka» (hau bi eratan bereizten dena) eta YIKETZ edo «hika».

20 AZKUE, Part. d. r.: Taba exurko, arizkoarri. A las tabas exurkoara.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

ZUKETZ-eko bi era horietarik, bat arrunta da: hots, gehienek erabilten duguna; besteak, ordea, lurrealde batzutan iraun du soilik (Erronkari, Zaraitzu, Zuberoa ...) eta aurrekoarekin duen bereizkuntza, honako hontan datza: aditz laguntzailea, errespetu haundi xamarreko ZU batekin nahasten da, ZUKETZ-eko era osoago bat gertatzen dela elkartze honetatik.

Hori horrela, eta adibide bat besterik ez aipatzeko, ikus dezagun «atzo etorri nintzen» esateko, nolaz baliatu izan diren:

atzo xin ninden ZUKETZ-eko era arrunta erabiliz gero

atzo xin nindezun ZUKETZ-eko errespetu haundi xamarreko era erabiliz gero.

Hau honela, (D. t.), (Z. e.) eta (Y. t.) erabiliko dut zenbaitetan, DUKETZ, ZUKETZ (errespetu h. x.) nahiz YIKETZ-eko tratamentu direla argitze arren. ZUKETZ-eko arruntak, aldiz, ez dira bereiziko, horretara itzultzen baitira ahal diren guztiak.

<i>Badakei</i>	Badakite. <i>anitxek badakei</i> = askok badakite.
<i>Badakiezei</i>	Badakizue.
<i>Badia?</i>	Bada, Ba al da? Ba ote da?
<i>Badier</i> (Z. e.)	Badut. <i>nik badier alaba bat</i> = nik badut alaba bat.
<i>Banakienetz</i>	Ba ote nekien.
<i>Baziezun</i> (Z. e.)	Bazuen.
<i>Begira</i>	Baikara, Bait gara. <i>guziak begira ilen</i> = guztiak bai-kara hilen. (Zub.: beikira) kutsadura bat ote?
<i>Bida</i> (D. t.)	Azkue, Dic.: 2. ^o (AN-elk, R-uzt), dadme, donnez-moi. <i>bida garrotekaldi bat</i> = eman biezat ...
<i>Binaz</i>	Bainaiz, Bait naiz.
<i>Bitei</i>	Baitute, Bait dute.
<i>Bitoker</i>	Baitezaket, Bait dezaket. <i>ez bitoker egin lan andilik</i> = ez baitezaket ...
<i>Bitra</i>	Baitira, Bait dira.
<i>Bizen</i>	Baitzen, Bait zen.
<i>Bizren</i>	Baitziren, Bait ziren.
<i>Dakizei</i>	Dakizue; baina (Z. e.) delakoan, <i>dakizei</i> = (dakite).
<i>Deila</i>	Dadila. <i>sento deila kola</i> = senda dadila hola.
<i>Diar</i> (Y. t.)	Diat. <i>igortan diar iri</i> = igortzen diat hiri.
<i>Diegu, Degu</i>	Dugu.

KOLDO ARTOLA

<i>Diezt</i> (Z. e.)	Dut. <i>bar die(z)t kanta</i> = behar dut ...
<i>Diek</i> (Y. t.)	Dik. <i>egitan diek otz</i> = egiten dik (du) otz.
<i>Diela</i>	Duela.
<i>Dzu</i>	Duzu.
<i>Eztakieya?</i>	Ez dakite? Ez al dakite?
<i>Eztei</i>	Ez dute.
<i>Ezteia?</i>	Ez da? Ez al da? <i>ala ezteia?</i> = ala ez da?
<i>Ezt(e)rere</i>	«Ez eta ere, Ezta ere» dirudi; <i>batre</i> eta are <i>batrere</i> , «bat ere» diren bezala. Agian, ... <i>ezt(e)rere orai xoaitra</i> , honelako esaldi orokor batean uler litzateke: ez naiz ausartzen dantza egitera, ez eta ere orain joatera.
<i>Eztoker</i>	Eztezaket, Ez dezaket.
<i>Eztur</i>	Ez dut.
<i>Geundezun</i> (Z. e.)	Geunden.
<i>Gindenian</i>	Ginenean.
<i>Gindexun</i> (Z. e.)	Ginen.
<i>Ginien</i>	Genuen.
<i>Guniezun</i> (Z. e.)	Genuen.
<i>Kauzu</i>	Daukazu (?).
<i>Nagi</i>	Hator, Etor hadi.
<i>Naz, Nazela</i>	Naiz, Naizela.
<i>Neke, Noke</i>	Nuke.
<i>Niela, Ninela</i>	Nuela.
<i>Nien</i>	Nuen.
<i>Niezun</i> (Z. e.)	Nuen. <i>kantatu niezun</i> = kantatu nuen.
<i>Ninden</i>	Nintzen.
<i>Nindexun</i> (Z. e.)	Nintzen.
<i>Niozun</i> (Z. e.)	Nion. <i>erran niozun</i> = esan nion.
<i>Nizala</i>	Naizela (Zub. bezala). Esaldi bakar batean, mugaz bi aldetako erak erabiltzen ditu: <i>ekustan bitei xâr nizala eta xoanen nazela fite</i> = ikusten baitute xahar naizela eta joanen naizela laster. <i>Niz</i> zuberotar era eta <i>naz</i> erronkariarra.
<i>Nuzu</i> (Z. e.)	Naiz.
<i>Tuk, Tzuk</i> (Y. t.)	Dituk.
<i>Tiala</i>	Daitezela. <i>il tiala</i> = hil daitezela.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

<i>Yago</i> (Y. t.)	Hago.
<i>Zaioinetz</i>	Ote zaion. <i>Aber gustatu zaioinetz</i> = ia gustatu ote zaion.
<i>Zein</i>	Zuten.
<i>Zezein, Zizein</i> (Z. e.)	Zuten. <i>egitan zezein</i> = egiten zuten.
<i>Zia</i> (Y. t.)	Zen. <i>ene ama eltu zia</i> = ene ama heldu zen.
<i>Zien</i>	Zuen. <i>emoitan zien</i> = ematen zuen.
<i>Ziela</i>	Zuela.
<i>Zioxun</i> (Z. e.)	Zion.
<i>Zitan</i>	Zidan.
<i>Zitazun</i> (Z. e.)	Zidan. <i>galtatu zitazun</i> = galdezu zidan.
<i>Ziziein</i> (Z. e.)	Zieten (?). <i>emoitan ziziein</i> = ematen zieten (?).
<i>Zoena</i>	Zuena (?). Agian, <i>zoana</i> = zihoa (?).
<i>Zunien</i>	Zenuen; baina (Z. e.) delakoan, <i>xoan zunien</i> = joan zen. (hil zen).
<i>Zuntien</i>	Zenituen; baina (Z. e.) delakoan, <i>xoan zuntien</i> = joan ziren. (hil ziren).
<i>Zur</i>	Dizut. <i>daizur</i> batetik datorrela dirudi.
<i>Zrela</i>	Zirela.

HIZTEGI TTIKIA

<i>Abrats</i>	Aberats. <i>abratsek abratser</i> = aberatsek aberatsei.
<i>Aingurieki</i>	Aingeruekin.
<i>Aino're</i>	Oraino ere, Oraindik ere.
<i>Alta -tu</i>	Aldatu.
<i>Aligati</i>	Azkue, Dic.: <i>Aliaga</i> (S), pasatiempo, passe-temps. <i>Alikatu</i> : 1.º enfadar a alguien, faire mettre quelqu'un en colère. (Araq.) Bietarik bat izango ote?
<i>Altekan</i>	Ondoan, Aldamenean.
<i>Altiara</i>	Aldera. <i>beste banen altiara</i> = beste batzuren aldera.
<i>Altsargia</i>	Ezkutalekua(?) <i>altsa eta gu</i> = leku-tik ote? nahiz gero «diruxorro» bezala erabili.
<i>Alur</i>	Alor, Erein lur. <i>alurretra</i> = alorretara.
<i>Amander</i>	Amabitxi, Ama besoetako. <i>amanderrak emoitan zien katamora</i> = amabitxiak ematen zuen ...
<i>Amaño</i>	Hurbil. <i>etse amoño ziena</i> = hurbil zuen etxea.

KOLDO ARTOLA

<i>Amatxar</i>	Atso zahar (?) Amatxi, amona xahar (?).
<i>Anaxe</i>	Anaia (mugagabea).
<i>Anitx</i>	Aunitz, asko.—Oso. <i>anitx onki</i> = oso ongi; <i>tenpra anitx</i> = denbora asko.
<i>Anitxi</i>	Asko, askotxo (?).
<i>Apario</i>	Azkue. Part.: Comida o refección en general <i>apario</i> . Tenemos tres comidas al día; almuerzo, comida y cena. <i>Egunean iru apario dozkegu; askaria, bazkaria, aigaria</i> . (Azken honetaz galdeitu nahi izan nion, ongi berexi ez nuen arren, «nolako apario ...» idatzi bainuen.)
<i>Arres</i>	Ardi.
<i>Arrestrian</i>	Arratsaldean.
<i>Artzemaitra</i>	Atzemaitera (?), hartzera, iristera.
<i>Atzeman</i>	Hartu, arrapatu.
<i>Aurrer</i>	Alper, nagi, lazo. <i>orai gentia aurrer</i> = orain jendea alper. Egia da azken -r- ez dela oso garbi entzuten, baina zentzuagatik horrela behar duela dirudi, nahiz bibliografian aipatu izkribuetan, <i>aurer</i> azaldu beti.
<i>Aurride</i>	Anaia edo arreba, bereizi gabe (mugagabeak).
<i>Azkentzia</i>	Azkena, bukaera, azken hatsa.
<i>Bage</i>	Gabe.
<i>Banak</i>	Batzuk.
<i>Baratu</i>	Gelditu.
<i>Baratrak</i>	<i>Baratra</i> izango ote? edo agian <i>baratrak</i> = gelditutik? Dena den, <i>baratrak</i> entzuten da.
<i>Barna</i>	Barrena, Barne.
<i>Batsuka</i>	<i>Bakutxa-ren metatesia ote?</i> Hala dirudi.
<i>Bea</i>	Agian, <i>bea(tu)</i> = aditu, begiratu. Baina esaldia-ren zentzuagatik, gehiago dirudi <i>baya</i> = baina. (Zub.: bena).
<i>Belaizurik</i>	Bilutsirik, larrugorririk.
<i>Bello -tu</i>	Berotu. <i>bello</i> = berotxo.
<i>Ber</i>	Berdin. <i>ber gaiza</i> = gauza bera, berdina; <i>ber gisan</i> = gisa berean, era berdinean.
<i>Bester</i>	Besteei.
<i>Biar, Bar</i>	Behar.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

<i>Birutan peara</i>	Buruz behera, zilipurdika. <i>Buruz peara eta buruzpi-ko erori dun esan zuen ere, beraxek itzuliz: de cabeza se ha caido.</i>
<i>Borzungarria</i>	Boskarrena, Bostgarrena.
<i>Deuspabez</i>	Ezer gabe (?) <i>deus bage</i> edo <i>deus gabe</i> -tik datorrela pentsa daiteke?
<i>— radreino</i>	— raino. <i>Zarakozaradreino</i> = Zaragozaraino.
<i>Egútxa</i>	Hibai. Mugatzen bada, <i>egutxá</i> = hibaia.
<i>Ein</i>	Ehun.
<i>Eino're</i>	Oraino ere, Oraindik ere.
<i>Ek</i>	Haiiek
<i>Eki</i>	Haiiekin.
<i>Ekun</i>	Ukan, eduki. (Zub.: ükhen).
<i>Ekuz -i</i>	Garbitu.
<i>Ele</i>	Hitz.
<i>Elerran, Ele erran</i>	Hitzegin, mintzatu.
<i>Elez</i>	Hitzez. (Azkuek, zentzu bereizi batean ere badakar bere Part. delakoan: Hablando <i>elez</i>). Beraz, <i>buria galtan orai, elez</i> = burua galtzen orain, hitzez ala hitzeginez?
<i>En</i>	Haien. <i>en alaba bat</i> = haien alaba bat.
<i>Er</i>	Haiei. <i>ni er baninden</i> = ni haiei banintzen.
<i>Entelegatu</i>	Aditu, ulertu.
<i>Erkin</i>	Irten, atera. (Zub.: elkhi).
<i>Erra</i>	Erre.
<i>Esketan</i>	Eskatzen, galdatzen.
<i>Eskua</i>	Eskubia, eskoia (?).
<i>Espartíña</i>	Espartzin, abarketa (mugagabea).
<i>Etxakin</i>	Ez jakin.
<i>Etsetse(n)</i>	Etxen (?) atxikimendu haundi batez?
<i>Etzulikaka</i>	Itzulika, zilipurdika, iraulka.
<i>Exerra</i>	Edderra, edertto. (Zub.: ejerra).
<i>Ezegunten</i>	Ezagutuko. <i>nik ez ezegunten</i> = nik ez (dut) ezagutuko.
<i>Ezkontuk</i>	Ezkondurik.
<i>Fite</i>	Berehala, bizkor, laster.
<i>Galtatu</i>	Galdetu.

KOLDO ARTOLA

<i>Garrotekaldi</i>	Makilaldi, astinaldi.
<i>Gatxiara</i>	Haserretzera (?). (Azkue, Part.: Enfadarse, enojarse, <i>gatxitu</i> .)
<i>Giauren</i>	Guhauren, Geure.
<i>Goixtegunian</i>	Goizean goizik (?).
<i>Igar -i</i>	Igaro, igaran.
<i>Igartra</i>	Igarotzera.
<i>Igirikan</i>	Igerika, igeri egiten.
<i>Intzagur</i>	Intxaur.
<i>Iror, Irur</i>	Hiru.
<i>Ixik -i</i>	Izeki, biztu.
<i>Izaguntu</i>	Ezagutu.
<i>Izari</i>	Ezarri, ipini, jarri.
<i>Kario</i>	Garesti.
<i>Katamora</i>	Gozakiz egin jateko gauza bat, zenbait era eta irudi ezberdinez moldatzen dena.
<i>Kausi -tu</i>	Arkitu, asmatu.
<i>Keki</i>	Haiekin.
<i>Kuetra(r)a</i>	Hauetara.
<i>Kuexone</i>	Agian <i>kuexonek</i> = hauexek (?). Ez dut uste. <i>kosi-no</i> eta <i>kuxala</i> edo <i>kuxalen-ekin</i> , bai ote zer iku-sirik?
<i>Lant(z)atu</i>	Dantzatu.
<i>Lein</i>	Lehen.
<i>Lotet -u</i>	Lotu.
<i>Llabe</i>	Labe ttiki.
<i>Lloba</i>	Lehengusu. Azkuek, bere hiztegian, <i>sobrino</i> , <i>neveu</i> ematen du Erronkarirako.
<i>Mino, Bino</i>	Baino.
<i>Morroi</i>	Mutil.
<i>Ñon ere</i>	Inon ere.
<i>Ñork ere</i>	Inork ere.
<i>Ñor ere</i>	Inor ere.
<i>Obro</i>	Gehiago. (Zub.: <i>habo(r)o</i>).
<i>Ogart -u</i>	Ohartu, gogoratu.
<i>Ogen</i>	Bekatu.

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

<i>Oraiguneko</i>	Duela denbora gutxiko.
<i>Orki -tu</i>	Itxoin, zai egon, iguriki.
<i>Orrek</i> (D. t.)	Berorrek.
<i>Orren</i> (D. t.)	Berorren.
<i>Osagarri</i>	Osasun.
<i>Oski</i>	Zapata, oinetako.
<i>Plaztan</i>	Plazan.
<i>Potréta</i>	Argazki, fotografia. (mugagabea).
<i>— rik</i>	— tik. <i>Zankozarik</i> = Zankozatik.
<i>Sentotu</i>	Sendatu.
<i>Sonia</i>	Soinua.
<i>Tenpra</i>	Denbora.—Eguraldi. <i>ténpra anitx</i> = denbora asko. <i>tenprá degu anitxi gatxiara</i> = eguraldia dugu ... Arrastaka (Azkue, Dic.: <i>Terteka</i> (R) Arrastrando, traînant).
<i>Tserteka</i>	Gutxi, guti.
<i>Txiki</i>	Azkue. Part.: Hombre desaliñado <i>txilindron</i> . Zer ikusirik bai ote du?
<i>Tximilindrona</i>	Erdoi, erdoitua (?).
<i>Urdin</i>	Iruñea.
<i>Uriña</i>	Zahato, zahagi ttikia. (Zub.: xahako.)
<i>Xako</i>	Xaharentzako. (lan) <i>sobra xarren egitan nela</i> = (lan) gehiegi xaharentzako egiten nuela. (Azkue, Part.: Prov. 131. <i>Yorea yire ta enea bien lo tuylo para tí y lo mío para los dos</i> .—Izagirre, RSVAP 1961: <i>ésketu nun éne</i> (<i>enetáko</i>), <i>ñáuren</i> (<i>ñaurentáko</i>), <i>yíre</i> (<i>yiretáko</i>) ... lo he pedido para mí ...; Etxahun Barkoxekoak ere, bere «Ahargo eta Kanbillu» famatuauan (Zub.): <i>Olhua franko Barkoxen, hi bezalako astuen</i> = olo asko Barkoxen, hi bezalako astoentzat.
<i>Xarren</i>	Eseririk.
<i>Xaseririk</i>	Jatera. <i>ezin el xatra</i> = ezin heldu jatera.
<i>Xatra</i>	Jin, etorri.
<i>Xin</i>	Agian <i>Xinko</i> = Jainko.
<i>Xinkon</i>	Agian <i>ziaurieki</i> (?) = zeroiekin.
<i>Xo(r)ieki</i>	Zartagin. Mugatzen bada, <i>zartaná</i> = zartagina.
<i>Zartána</i>	

KOLDO ARTOLA

Zeriara	Zera-tik. Pentsatu bitartean erabili ohi den tarteko bat. <i>xin zenian bere zeriara</i> = etorri zenean bere zerara, bere zentzura ...
Zinkuru	Arrenkura. (Azkue, Dic.: <i>Zinkuru (R-uzt)</i> Queja, plainte.) <i>ezin zinkrutik egon</i> = ezin kexaturik egon.
Zomait	Zenbait.

HIRU KRISMA

Hona hemen, osagarritzat eta esanik gelditu den bezala, Antonia andreak, nik igorri zorion emate zenbaiti, erantzun gisa bidali dizkidan krismak. Tratamentua, zein nahi den krisma irakurtzen dela, nahiko nahastua agertzen zaigu.

1972-73eko Eguberritan bidalia

*nique echaquin escribachen
e uscaraz orrec anich onqui
esquer anich, ecusi dur ogartan
drela nitaz, queben denbora
degu anichi oz, bar degu izan
sutonduan, oray nago
onqui osegariz, orez ere bay¹
izan deila u[r]te anichertaco
Urteber[r]ia izan deila anich
on gucientaco, eta orai
canta zazue goachen
ainguriequi.*

Antoni

nik ere ez jakin idazten
euskaraz, berorrekin aunitz ongi,
esker aunitz, ikusi dut ohartzen
direla nitaz. Hemen eguraldia
dugu aski otz, behar dugu izan
sutondoan. Orain nago
ongi osasunez, berori ere bai.
Izan dadila urte aunitzetako.
Urteberria izan dadila aunitz
on guztientzat, eta orain
kanta ezazue goazen
aingeruekin.

1 Honela behar luke letero honetakoak: *onqui osagarriz, ori ere bay.*

1973-74eko Eguberritan idatzi eta bidalia

*eltu duc natibilitate esquer
anich ogarteaz, niquere ber
guisan igortan diar iri, igar
bazcua onac, eta sin deila
u[r]te berri ona, gucientaco
tenpra degu anichi gachiara*

Elurra

Antoni

Heldu duk Eguberri. Esker
aunitz ohartzeaz, nik ere gisa
berean igortzen diat hiri, igar
Bazko onak, eta etor dadila
urte berri ona guztientzat
eguraldia dugu nahiko txartzera

Elurra

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

1974-75eko Eguberritan egin eta bidalia

*Nis echaquin esquribitan
ic bezala, gaisqui, esquer
anich, guizon borantate¹
oncorrequi, ni viar suerte²
egin biar[r]ez amachar
coni, cola baliz eta
orai, izan deila bazcua
anich on eta urte ber[r]ia
jaingeicuac esquetan
dien bezala, orai orqui
beste urte bati, eneroren*

Antonia

*17 garne
an 87 (?)*

*Nik ez jakin idazten
hik bezala, gaizki. Esker
aunitz, gizon borondate
on horrekin. Ni biar suerte
egin beharrez amona xahar
honi, hola balitz! eta
orain, izan dadila Eguberri
aunitz on eta urte berria
Jaungoikoak eskatzen
duen bezala. Orain itxoin
beste urte bati, urtarriaren*

Antonia

*17 garrene
an 87 (?)*

1 Lehenengo lerroan, Nic behar du izan eta hirugarren honetan borontate.

2 Zozketagatik dio, loteria pixka bat bidali bainion.

AZKEN OHARRAK

Agian, harrigarri gerta daiteke lan honetako idazkeran, batzutan agertzen den zenbait aldakuntzaz ohartzea. Hauxek dira, hain zuzen, nabarmenen azaldu zaizkidanak:

Iror/irur (bi alditan *urur*) eta haietarik sortzen direnak. Ez zait, batzutan, ongi bereizten erraz izan, bien arteko zerbait entzuten dela baitirudi. Aldi bakoitzean, hala ere, iruditu zaidana jarri dut.

Gauza bera esan daiteke *beste/bezte* (aldi batean *meste*), *zomait/zonbait/zenmait*, *go(i)xan/goizan/goix(e)an*, *gaxto/gaixto/gaizto*, *xoan/xuan*, *bino/mino* eta abarreko hitzen moldeetaz, *-ea/-ia* eta *-oa/-ua* bukaerako hitzak ere barne direla. *Bost*, kardinal bezala, beti aipatu du horrela, bai eta *bostak* ere, baina *borzgarna* esan du ordinala erabili duen bakarrean (*Uztarrotzen, borz.*)

«Gehiago» esateko, maiz ikusten denez, *obro* erabiltzen du beti, baina *geienak* irakur daiteke, *obroenak* itxaro zitekeen lekuan. *Balira ta balite*, hainbestetan eztabaidatutako horik, beren zentzu bereiziaz azaltzen zaizkigu: *bizi izan balira* dio: ez baitira bizi gaur egun; *il balite*, ordea, bizirik daudenai buruz. Ez dakit bestalde, krisma batean irakur daitekeen *kola baliz* bat, arazoari argi ematera datorkion; zozketa batean, suerte ona oso urrutitik baizik gertatzen ez baita.

KOLDO ARTOLA

Erlatibua dela eta, oso esaldi bitxi bat erabiltzen du: *ta ura, al zien gisa, tsereteka, xoan (zen) artzemaitra, etse ... amano ziena, amanoen ziena = ... hurbil zuen etxea.* Bitxi dela diot, ez baita horrelakorik behin baizik arkitzen berak esan guztietan eta bai, ordea, ohi bezalako erlatibu arrunta. Ezin daiteke esan, alabaina, Erronkarin era hori erabilia izan ez denik: Azkuek egin *Part.* delakoan eta *Proverbios* deitu atalean, honelakoak arkitzen dira: 32-*Arri tiratan denak ez du begirik la piedra que se lanza no tiene ojos.*—88-*Etse onki dagoniara krutxera bortara a la casa que está bien cruz a la puerta.*—253-*Zanko eginik daudenak lantzatra ezdokei kausi baratra pies hechos a bailar no se hacen (no pueden encontrarse) a estar quietos.* Mariano Mendigatxa Bidankozekoak ere (Euskera 1957 Bilbao).—A. Irigoyen: Cartas de Mendigacha a R. M. de Azkue), erabilkeria hori sarri erakusten du: *Vidankoze 1903co Agorrilaren 20na.* burutzat duen eskutitz batean, honela ikusten da: ... *chakur inzlari aztandagonaren bikainbat ssateko ganureki* = hazten dagoen txakur ehiztari (edo ehiza txakur?) bezainbat jateko gogorekin.—*Vidankoze 1905co Setemeraren 11na.* delakoan, gauza bera: ... *kontatako baidra oren igartandrenak* = kontatzeko baitira igarotzen diren orenak, orduak. Eta horrelakorik asko eta asko; bazitekeen denbora batean, Bidankoze hegoalde samarrean baitago, erdal kutsadura haundiago baten azpira eroria egotea.

Lehenxeago aipatu *Proverbios* horietan (Azkue, Part., 36 zenb.), honako hau arki daiteke: *Aurten zarrak il balite onki konfesatruk! gazten ogia xatan baitei gaizki merexitruk ;si murieran este año los viejos bien confe-sados! pues comen el pan de los jóvenes mal merecido* (R-uzt). Eta jarraitzen zuen Azkuek 1931eko urte hartan: *Creían mis colaboradores que alguna vez se ha cantado esto.* Antonia andreak hau ezagutzen zuela garbi da; halako batean, kazetan, gai horri buruzko artikulu bat irakurri ondoren esan zuenetik, oso hurbil baitago.

Merexiturik esan du, hala ere, bai eta bestetan ere *ezkontuk* eta *belaizurik*; ez du inoiz *-truk* bukaera erabili: *ez merexitruk, ez ezkontruk* («borraltruk» itxaro zitekeen?), ez eta *belaizruk* ez dira entzuten inondik ere, aipatu liburuak irakurtzetik itxaro zitekeenaren arauera.

Koldo ARTOLA
Donostian, 1975eko Abenduan

ERRONKARIKO USKARAREN AZKEN HATSAK ... EINO'RE!!

Aurreko orri horik berrikusteko, inprimategitik igortzen dizkidateneko, Antonia Anaut andre maitagarri honen heriotzaren berri, hain samintasun haundiz bete gaituen berri mingots hori —nahiz gauza zabaldua izan— eman beharrean arkitzen naiz. Gure «Tia Antonia» honek hainbestetan esan: «... *Jangéikoak nai dien ártio*» hori, iritsi zaio ezin bestez bere Katalin Gardeko kabian, igaran Apirilaren 30an, 88 urtetan, Izabako uskara bera-rekin hobira eraman duela.

Joan den Urtarilean, aipatu urte horik bete berriak zituela, makaltzen hasi zen, Aste Sandurako ezin ibiliz gelditua zelarik. Hil aurreko azken egun horietako batean —eta familiarrek diotenez— berpiztu xamar eta hizketarako gogoak zegoen batean, bere zentzu osoaren jabe izaki, euskaraz hitzegiten hasi eta oso denbora luzean jarraitu zen, inguruau zituen etxekoak, apeza eta sendagilea, elkarri begira, harriturik baina irrifarrez zituela; ezer ulertzen ez zioten arren, hain humore onez ikusten baitzuten. Beste denboraldi batzutako, bere gaztezaroko, bere orduko familiar giroko oroitzapenak eta bizi izanikako mementuetaz eta gauzetaz izango ote ziren, agian, bere mintza gaiak ...?

Bakean beza atseden, bihotz eta ariman euskara hain itsatsirik, hain tinkaturik zedukan andre euskaldun honek, eta egun, Izaban, euskara ikasten hasi den hainbat gazteren izpilu eta eredu izan dadila!

K. A.

1976ko Uztailean